

ABSTRACTS

CHAOS SYMPOSIUM 2015

Ritualer och ritualstudier i fokus

22-23 Maj 2015, Stockholms universitet

Ritual och kreativitet i samtida esoterism

Olivia Cejvan, Lunds Universitet

olivia.cejvan@gmail.com

Inspirerad av Edward L. Schieffelin's performanceteori analyserar jag två ritualer hos två svenska samtida esoteriska rörelser, närmare bestämt en demonologisk ritual i *Dragon Rouge* samt en alkemisk ritual i *Alkemiska Rummet*. I mina antropologiska fältarbeten hos dessa grupper finner jag att både tradition och kreativitet är avgörande inslag i rituell praktik, inte minst som en källa till nyskapande. Kreativitet och tradition kan tyckas utesluta varandra, eftersom kreativitet antyder nyskapande och tradition antyder en strävan efter att bevara något gammalt. Men kan man förstå tradition och kreativitet i samspel med varandra, som den rituella praktikens centrala drivkraft? Med utgångspunkt i denna fråga kommer jag att tala om ritual som en kreativ förhandlingsarena mellan tradition och nyskapande. Eftersom konflikt och förhandling mellan gammalt och nytt förekommer i många religiösa och nyandliga grupper diskuterar jag även hur den esoteriska ritualens kreativa dimensioner kan användas för att förstå ritual i ett vidare perspektiv.

Det fromma sittandet

Güney Dogan, Göteborgs universitet

guney.dogan@gu.se

Detta paper är baserat på fältstudier och intervjuer i två miljöer som domineras av en Salafitisk tolkning av islam i Sverige. Ett viktigt tema i deltagarnas strävan att skapa ett etisk själv och en specifik Salafi habitus var hur man betar sig och uppför sig på (vad de uppfattade som) ett islamiskt korrekt sätt i olika situationer och livsskeenden, vilket de kallade för *adab*. Detta ämne låg till grund för många diskussioner, föreläsningar och studiecirkel. Studiens informanter betraktade *adab* som en etisk lära om hur man uppför sig mot och interagerar med andra på ett ritualiserat sätt samt en praxis som internaliseras och externaliseras i deras vardag. Föreliggande paper kommer att fokusera på hur informanterna skapade ett *fromt sittande*.

Stil och modus som analytiska redskap vid studiet av religiösa ritualer i Sydasiens – några reflektioner

Erik af Edholm, Stockholms universitet

Erik_af.Edholm@rel.su.se

De inhemska religiösa traditionerna i Sydasiens har producerat en utomordentligt rik rituelllitteratur. Denna litteratur dokumenterar en rituell kultur vars former också lämnat påtagliga och väsentliga bidrag till Öst-, Sydöst- och Centralasiens religionshistoria. I samband med systematiska studier och analyser av den livskraftiga och expansiva indiska rituella kulturen med dess skilda subkulturer uppstår olika komplikationer.

Den indiska rituelllitteraturen tillhör huvudsakligen två kategorier av texter, *veda* respektive *tantra* eller *āgama*, som haft sitt ursprung under två skilda epoker men som existerat vid sidan av varandra under mycket lång tid och delvis tvinnats samman. En uppgift vid studiet av de indiska rituella subkulturerna är att analysera förhållandena mellan olika grundmönster för rituell praktik. Jag väljer att kalla sådana grundmönster, som kan skiljas åt med hjälp av rent formella kriterier för *rituella stilar*; vedisk och tantrisk rituell stil är exempel inom den sydasiatiska rituella kulturen.

Folkreligiositetens formella karakteristika förefaller så enhetliga över större delen av Indien att man också här kan tala om en separat rituell stil. Det stilbegrepp som används innebär att en stil endast kan definieras polytetiskt. Principiellt är en rituell stil obunden av den religiösa traditionens föreställningsinnehåll och den rituella praktikens syfte, dvs. den är tvärreligiös – skilda ”religioner” kan använda sig av samma religiös(a) stil(ar).

För att en praktik ska kunna diskuteras som en religiös rit menar jag att man kan kräva att handlingen har tre egenskaper; dessa utgör alltså tre nödvändiga kriterier för en religiös rit. Vill man vidga ritbegreppet till diverse icke-religiösa handlingsformer är det lämpligt att bortse från dessa kriterier. Åtminstone tills vidare vill jag kalla dessa kriterier för *ritualitet*, *religiositet* och *intentionalitet*. Ritualitet syftar på att handlingen följer en föreskrift, en regel som inte är idiosynkratisk utan följs av flera och är intersubjektivt igenkännlig. Religiositet syftar på att handlingen är relationell och riktad mot en transcendent, icke-mänsklig motpart (personlig eller opersonlig). Intentionalitet syftar på att beteendet är målinriktat, i någon mening instrumentellt och förväntas ha en – vanligen fördröjd – effekt. Vid utövandet tenderar olika religiösa traditioner att maximera någon av dessa tre aspekter på rituellt handlande. Det är alltså normalt att någon av de tre intar en hegemonisk ställning och präglar den rituella praktiken. Den hegemoniska aspekten bildar den rituella praktikens *modus*. Om detta modus helt utplånar andra aspekter på det rituella handlandet hotas praktikens religiösa karaktär. Med modus menas här det förhållande den/de utövande intar till det egna handlandet. Begreppet är alltså format i enlighet med grammatiskt modus och avsett att beteckna formella, intersubjektiva förhållningssätt, gärna liturgiskt deklarerade. Modus är alltså oberoende av individens personliga drivkrafter, motiv och avsikter.

Rituellt dödande och människooffer i fornnordisk tradition

En diskussion kring förekomsten av människooffer i Norden under järnålder

Klas af Edholm, Stockholms universitet

Klas.af.edholm@rel.su.se

Diskussionen kring rituellt dödande/offer av människor i fornnordisk religion har en lång historia. Man har inom den textorienterade religionshistoriska forskningen tidvis varit kritisk till uppfattningen att människooffer förekom, medan man inom arkeologin har varit mer benägen att tolka osteologiska fynd som resterna efter offerade människor. Eftersom de båda disciplinerna arbetar med i grunden olika källmaterial föreligger det ett behov av en mer aktuell undersökning av det religionshistoriska spörsmålet med hänsyn till ett arkeologiskt material. Skriftliga källor som omtalar människooffer i en fornnordisk kontext saknas inte, men frågan om deras

autenticitet kan diskuteras. I samband med arkeologiska undersökningar har det framkommit material som kan tolkas som spår efter rituellt dödade människor; frågan ifall de utgör resterna efter offer av människor blir då genast påtaglig; arkeologin erbjuder ett nytt källmaterial. Frågan om människooffer i fornnordisk tradition har strandat på det problem att det inte är möjligt att belägga ett religionsfenomenologiskt definierat människooffer i ett arkeologiskt material, då vi inte kan veta avsikten med handlingen bakom de materiella resterna. Vissa religionshistoriker har då tidvis, utifrån en snäv definitionsgrund, menat att människooffer inte alls kan beläggas arkeologiskt. Ett rituellt dödande av människor har däremot funnit ett starkare stöd. Arkeologer har å sin sida fortsatt att argumentera för förekomsten av människooffer i fornnordisk tradition, bitvis utifrån en betydligt vidare definition av begreppet. Ytterligare ett källkritiskt problem föreligger i att många av de handlingar som ur ett religionsfenomenologiskt perspektiv skulle klassas som offer inte skulle kunna visa sig i ett arkeologiskt (tolkningsbart) material. Ett människooffer genom hängning eller dränkning medför sannolikt inte några bevarade osteologiska lämningar. Att det trots det finns arkeologiskt material som har tolkats som tydliga indicier för människooffer gör att frågan förtjänar en ny genomgång, med hänsyn till den senaste tidens arkeologiska fynd.

Dagens forskningssituation har landat i att offerterminologin har blivit den punkt där disciplinerna arkeologi och religionshistoria skiljer sig åt. Det är därför av vikt att nå en användbar definition av begreppet människooffer i relation till rituellt dödande och en applicering av begreppet i den fornnordiska kontexten.

Risk och misslyckande i två vediska kungaritualer

Kristoffer af Edholm, Stockholms universitet

k.edholm@hotmail.com

På senare tid har man blivit mer uppmärksam på den roll som misstag och risker spelar i ritualer: faror och misslyckande är inte anomalier som saknar relevans för ritualstudier, vilket visats av bl.a. Ute Hüsken, Kathryn McClymond och Leo Howe. I detta paper analyserar jag två vediska offerritualer från detta perspektiv. De två berömda fornindiska kungaritualerna - kungavigningen och hästofferet - var inte något som härskare utförde utan att först begrunda de faror de innebär: risken för temporär eller permanent förlust av anseende, identitet och herravälde. De krafter som kungen vinner genom ritualerna sägs paradoxalt nog förloras genom desamma. Orsaken till detta är att då härskaren rör sig från ett ritualstadium till ett annat så sker en automatisk förlust av hans tidigare identitet och egenskaper. Inför offeret måste kungen initieras, vilket innebär att han förvandlas till en liminell, asketisk gestalt. Offeret sägs "springa bort" eller "förlora sitt huvud" eftersom den kosmiska strukturen bryts ner och återuppbyggs genom offerritualen.

Vedisk ritualism utvecklade metoder för att minimera dessa förluster, baserat på kunskapen om korrespondenser. Det viktigaste är att en påbörjad ritual fullföljs och avslutas - men ett framgångsrikt resultat är aldrig givet. I hästofferet kan offerhingsten utsättas för ett antal olyckor: den kan bli sjuk, förlora sin kyskhet eller tillfångatas. Hur sonas sådana misstag? Finns det misslyckanden som inte kan ordnas upp? Jag argumenterar för att man inte bör säga, som den inflytelserika vedisten J. Heesterman, att vedisk ritualism är en "vattentät" värld för sig själv, utan öppna resultat och verkliga faror. Snarare är risk en högst verklig del av ritual och något som ökar dess värde: den yppersta av offerritualer, hästofferet, är också den med högst riskfaktor. Inte minst innebär kungaritualer politiska faror: då de uppfattas som maktutmaningar av andra härskare kan de leda till att offerherren, som ju velat öka och bekräfta sin makt genom ritualerna, tvärtom förlorar allting.

Katolsk for anledningen? Propaganda, sivilreligiøse ritualer og religiøs fleksibilitet i forbindelse med Pave Frans' Albania-besøk

Cecilie Endresen, Oslo universitet

cecilie.endresen@ilos.uio.no

Innlegget diskuterer rituelle aspekter av Pave Frans' besøk i Albania i september 2014 og en rekke symbolmettede handlinger i den forbindelse, både innenfor og utenfor den liturgiske rammen. I noen få timer var det lille landet i verdensmedienes søkelys. Hovedgatene i den sekulære, pluralistiske staten var dekket med Vatikan-flagg og plakater av «martyrer», katolske geistlige ofre for kommunismen, som nå skulle få «oppreisning». Det muslimske samfunnet uttalte at det var i profetens ånd å ta paven vel imot, mens muslimer og andre strømmet til for å se og berøre gjenstander paven hadde vært i kontakt med. Politikere og medier fremstilte paven som leder for alle religionene, og statsminister Edi Rama «kom ut» som katolikk.

I følge Vatikanet var bakgrunnen for å velge et land med muslimsk majoritet og ateistisk fortid som første reisemål i Europa å fremheve den «unike» harmonien mellom muslimer og kristne i en tid preget av vold og terrorisme. Dette samsvarer med albanske myndigheters profilering av nasjonens fortreffelighet, rettet mot viktige kristne/postkristne institusjoner i Vesten, og i sivilreligiøs sammenheng hjemme. På albansk side involverer slike internasjonale tilstelninger gjerne en form for sivilreligiøs seremoni der muslimske og kristne ledere befester nasjonale myter om perfekt religiøs toleranse. Samtidig bruker albanske politikere disse til å profilere seg selv og nasjonen som «europesk, ikke muslimsk». På albansk side forstås pavebesøk også som en nasjonal velsignelse og en slags initiasjonsrite: I 1993 signaliserte besøket av Pave Johannes Paus II at Albania var ute av isolasjonen og religionsforfølgelsene var over, mens Pave Frans' nærvær i 2014 forstås som at landet er ledd nærmere EU-medlemskap.

Från dödsfruktan till lukrativt samarbeite: individualistiska, instrumentella och performativa buddhistiska besattetsritualer i en burmesisk "ockult ekonomi"

Niklas Foxeus, Stockholms universitet

Niklas.foxeus@rel.su.se

Detta paper kommer att behandla individualistiska, instrumentella och performativa besattetsritualer i en burmesisk "ockult ekonomi", ritualer många ägnar sig åt bl.a. för att få framgång i affärer. Dessa ritualer utgör innovationer och verkar ha konstruerats i ett dynamiskt samspel med de ekonomiska reformer och moderniseringsprogram, som implementerades under den föregående militärjuntans (SLORC/SPDC) styre (1988-2011). Dessa ritualers popularitet har ökat dramatiskt i samband med de ekonomiska och politiska reformer samt den vidare liberalisering av den kapitalistiska ekonomin som den nuvarande semi-demokratiska regeringen inledde under den "demokratiska våren" år 2011.

Detta paper kommer att fokusera på föreställningen om en "pakt" människor skall ha ingått i en tidigare existens med andeväsen från underjordiska skattkammare. För att inte behöva dö och återvända till skattkammaren i unga år, måste denna pakt bekräftas och förnyas med en speciell livsförlängande ritual kallad *athek-taung*, "en vädjan om (förlängd) livstid" i den mänskliga världen. Ritualen etablerar samtidigt ett samarbete mellan andeväsendet och människan, som gynnar andeväsendet, den enskilde individen och den buddhistiska samhällsordningen. Dess utförande varierar från ett dramatiserat performance av besatta deltagare iförda dyra kostymer till en enkel ritual den enskilde själv kan förrätta framför ett altare.

Jag kommer att beröra fyra aspekter av ritualerna: 1) bekräftelse av paktens med underjorden; 2) ekonomisk framgång; 3) starka emotioner; 4) upprätthållandet av den "traditionella" sociokulturella ordningen och källan till kollektiv identitet. Det senare syftar på en rad förkroppsligade religiösa praktiker och andra handlingar med syfte att stärka buddhismens

ställning i samhället i en tid av omvälvande sociala, politiska och ekonomiska förändringar då många oroar sig för att buddhismen är hotad.

Sekten Saxo Bank - Rituellet *modus operandi* i finanssektoren

Magnus Graae, Roskilde

magnus.graae@gmail.com

Det er i de senere år blevet vel beskrevet, hvordan der er opstået et regulært marked for erkendelse og hvordan religiøse aktører gør deres indtog på dette marked, hvor religiøse forestillinger og ritualer udgør handelsvaren. Særligt er interessant er det, at disse 'varer' anvendes af virksomheder til at driftoptimere. Religion er – som psykologen Svend Brinkmann udtrykker det – blevet ritualin for folket, der (i modsætning til opiaternes sløvende effekt) accelererer den enkelte medarbejders præstationer. Et karakteristika ved den videnskabelige debat om dette fænomen er imidlertid en adskillelse af virksomhedens praksis *som virksomhed* og dens – formodes det – *brug* af religiøst gods. Det konkluderes, at arbejdspladsen er blevet kultplads, men der opretholdes en konceptuel skelnen mellem arbejde og kult, som går igen i beskrivelser af empirien. I en dansk sammenhæng demonstrerer tilfældet Saxo Bank imidlertid, at opretholdelsen af skellet mellem arbejde og kult – eller mere præcist mellem virksomhedsdrift og religiøs praksis – i stigende grad er meningsløst. Jeg vil argumentere for, at Saxo Bank lader sig forstå som en sekt, der henter sine myter i den amerikanske – og i neoliberale kredse højt værdsatte – quasi-filosof Ayn Rands såkaldte objektivisme. Men Saxo Bank er samtidigt en succesfuld og i den danske offentlighed bredt anerkendt virksomhed. Jeg mener, at successen *som virksomhed* skyldes den måde Ayn Rands mytologiske forlæg operationaliseres og udrulles i form af ritualer, der regulerer medarbejdernes daglige praksis. Og at successen *som sekt* skyldes den økonomiske og symbolske kapital, som Saxo Banks ageren på finansmarkederne medfører. Saxo Banks medarbejdere modtager ved deres ansættelse to bøger. Den ene er Ayn Rands *Atlas Shrugged*, og den anden er en bog i den genre, som normalt omtales som management-bøger i form af bogen *Winning* af Jack Welch, der er forhenværende administrerende direktør og bestyrelsesformand i virksomheden General Electric.

Ayn Rands værk fungerer som mytologisk forlæg for en religiøs ontologi, som Saxo Bank og dens ledende repræsentanter missionerer aggressivt for i den danske og europæiske offentlighed. Altimens fungerer Jack Welchs værk som en art ritualhåndbog, som medarbejderne forventes at efterleve med henblik på deres egen frelse og karrierefremme i overensstemmelse med det verdensbillede, som udfoldes hos Rand. Med andre ord er Saxo Bank en succesfuld spiller på finansmarkederne, der har rituel praksis, som et *modus operandi*, der betinger successen. Saxo Bank har succes som virksomhed fordi dens medarbejdere med rituel nidkærhed udfolder deres arbejde i overensstemmelse med et mytologisk funderet verdensbillede, hvor karrieremæssig succes er et udtryk for individets frelse og moralske overlegenhed. Og Saxo Bank har succes som sekt fordi dens ageren som virksomhed generer et (enormt) økonomisk råderum og anerkendende omtale i offentligheden. Det sikrer, at der hverken er økonomiske begrænsninger på de missionsinitiativer, som sættes i værk eller de kritiske spørgsmål, som opkomlinge uden symbolsk kapital normalt mødes med.

Mellan terapi och andligt krig; Cornerstone Church och kollektiv exorcism
Fredrik Gregorius, Linköpings universitet
fredrik.gregorius@liu.se

För medlemmarna i Cornerstone Church, en kristen dispensationalistisk kyrka i San Antonio, Texas, med cirka 15 000 medlemmar, är demoner inte enbart symboler utan en högst fysisk och verklig realitet. Medlemmarna anser att det mesta i livet som går dåligt kan förklaras genom demoniskt inflytande, antingen genom att de inspirerar till syndigt leverne eller att ens köksgolv blir vattenskadat. Redan från födseln har demoner varit en del av en människas liv och genom åren har allt fler satt sig på oss, även de som blivit frälsta måste leva med detta. För att bli fri måste man driva bort ens demoner något kyrkan gör genom en helgslång kurs där man inte enbart konfronterar sina demoner utan även lär sig att hantera barndomstrauman och problem med närhet till sina barn. Under åren 2012 till 2014 bedrev jag fältarbete hos Cornerstone och fick därmed möjligheten att delta på deras helgretreat där den centrala avslutningen var en form av kollektiv exorcism. Syftet med följande presentation är att lyfta fram hur man inom Cornerstone ritualiserar och förändligar psykologiska problem och vilka effekter detta får för medlemmarnas förmåga att hantera detta. Presentationen kommer även att lyfta fram vilken effekt socialt det får att exorcism bedrivs kollektivt där flera deltagare försöker befria sig från demoner och endast ett fåtal står utanför och bedriver utdrivningen. Detta kan jämföras med mer traditionella former där det oftast endast är en person som utsätts för exorcism. Då Cornerstone är en starkt politisk kyrka avser även presentationen visa på hur exorcism inom kyrkan även handlar om att ritualisera och religiöst sanktionera det politiska genom att namnge det demoniska inflytandet på människan i politiska termer.

Nunnor i klausur och förtryckta indianer: ritualer för mobilisering av symbolisk makt i den koloniala spanska världen
Juan-Carlos Gumucio-Castellon, Högskolan i Gävle
jc.gumucio@gmail.com

Kontemplativa nunnor i den koloniala spanskamerikanska regionen mobiliserade, såsom Magnus Lundberg väl visar (2015), ett antal mekanismer för att kunna på något sätt medverka i missionens långsiktiga mål av evangelisering och frälsning.

En jämförelse görs här mellan denna form av engagemang och den magiska traditionen i Chiloé, södra Chile, som den manifesterades i den hemliga organisationen La Recta Provincia, en protesterörelse som drevs av individer från traktens ursprungsbefolkning fram till 1880-talet, då dessa sk. häxor, *brujos*, ställdes inför rätta.

Mellan dessa två till synes disparata företeelser finns det en rad paralleller. Båda utspelas inom en begränsad institutionell och geografisk utrymme, klostret och en avlägsen övärld, där både kontemplativa nunnor och en förtryckt etnisk krupp är noga kontrollerade. De första begränsas av gällande klusurregler, de andra av den koloniala, och senare republikanska, maktutövningen. I båda fallen mobiliseras som en dold form av protest, symboliska resurser, nunnorna för att delta i andras frälsning, indianerna för att för att skipa rättvisa och reglera häxeriets förekomst. För att nå ut använde man riter av trascendens, dels de som hör till klostrens värld, dels medelst den s.k. kastade förbannelsen / *llapui*, i Chiloé. Och precis som nunnorna, tack vare den intima identifikationen med Frälsaren, ibland sade sig kunna flyga, så flög häxorna i Chiloé genom att ta hjälp från påstådda övernaturliga varelser som de hade kontroll över.

Båda dessa fall är dock något utöver perifera, subjektiva och även obildade ersättningsmekanismer, de utgör faktiskt fullvärdiga alternativa kognitiva, rituella och symboliska system, som berör genus, individualitet, gruppmekanism, mm. och som på sin tid utmanade

hegemoniska strukturer med anspråk på den absoluta sanningen, dels det spansktkatolska klosterväsendet, dels den upplysta maktutövningen, först kolonial, sedan republikansk.

Referenser

Los Brujos de Chiloé. Célebre Proceso del Juzgado de Ancud. Declaraciones de los reos. Imprenta y Casa Editora de Ponce Hermanos. Santiago de Chile, 1908.

Lundberg, Magnus. Mission and ecstasy. Contemplative Women and Salvation in Colonial Spanish America and the Philippines. Studia missionalia Svecana CXV. Uppsala 2015.

Ritualer formade av berättandet

Gabriella Gustafsson, Uppsala universitet

gabriella.gustafsson@teol.uu.se

I religionshistoriska studier är förenklingar och typologiseringar i många fall mer eller mindre oundvikliga och det är uppenbart att själva begreppet ”religion” i sig för med sig orimliga förenklingar av ett brett spektrum av mänskliga beteenden, föreställningar, uttrycksformer och maktstrukturer. Ett en gång kulturspecifikt begrepp har här uppnått status av generisk term. Andra fall illustrerar snarast det omvända: hur termer som en gång har använts brett och relativt oprecist med tiden kommit att få en mycket snäv och teknisk innebörd. Detta föredrag skall diskutera två exempel av det senare slaget. Båda exemplen är hämtade från antik romersk religionshistoria (eller snarare, som jag avser att visa, från antik romersk ”religionshistoriografi”) och båda illustrerar hur en successiv övergång från verb till substantiv i historieskrivningen tecknar bilden av en kultur med mycket fasta och fixerade ritualer, ibland rentav med flera förmodat väl specificerade underkategorier. I mitt föredrag diskuterar jag hur denna förskjutning kan spåras redan i den romerska historieskrivningen och hur den i modern tid har kommit att förstärkas av perspektiv och kategorier vanligt förekommande i religionshistoria och jämförande religionsvetenskap – i synnerhet under religionsfenomenologins guldålder men även fortsättningsvis och med avknoppningar inom andra historiska discipliner.

Ritualiseringen och mystifieringen av Herrens bön inom den ambrosianska kyrkan

Ylva Hagman, Linköpings universitet

ylva_hagman@yahoo.se

Herrens bön utgör en av centralpunkterna för konstruktionen av den nya identitet som på ett ritualiserat sätt iklädes den enskilde mystagog vilken först efter dopet har rätten att kalla Gud för Fader. Biskop Ambrosius är den som i slutet av 300-talet allra kraftigast betonar betydelsen av att hålla Herrens bön strikt hemlig för alla utom de invigda. Först efter dopet skall mystagogen för första gången få höra bönen ordalydelse och få dess innebörd utlagd för sig. Genom att be Herrens bön, och låta den följas av fridskyssen, manifesterar neofyten sin nya identitet som en del av en familj där Gud är Fadern, de medkristna är syskon och Kyrkan är det egna kollektivet (omväxlande beskrivet som modern och som Kristi kropp). Den fortsatta konstruktionen och fulländningen av neofytens nya identitet sker genom upprepad performance av Pater Noster och fridskyssen, under ständigt medvetandegörande av hur Pater Noster i sig innefattar den kristna läran, den kristna syndaförlåtelsen och den kristna frälsningen. Parallellt med att mystagogen genom dopet blir en levande del av Kristi kropp och får en ny identitet och en ny familj så återkonstrueras samtidigt Kyrkan som Kristi kropp, vari de genomförda ritualerna laddar Kyrkan själv med ny kraft och mening.

Catherine Bells resonemang kring betydelsen av ritualiseringen av handlingar som betydelsefulla för skapandet och stärkandet av gruppen, maktspillet inom gruppen och avgränsningen mot dem utanför gruppen är väl applicerbara på den ambrosianska kyrkan och dess ritualer. Också Mary Douglas teoretiska verktyg, liksom ansatser att betona kroppens betydelse, både i bemärkelsen

handlande kropp och i bemärkelsen skapad kollektiv kropp, är användbara för att belysa ritualiseringen och mystifieringen av Herrens bön i den ambrosianska kyrkan.

Att beköna kosmos: performativitet och genus i Aleister Crowley's gnostiska mäs

Manon Hedenborg-White, Uppsala universitet

manonhedenborg@hotmail.com

År 1904 mottog den ökände brittiske ockultisten Aleister Crowley (1875-1947) den enligt egen utsago gudomligt inspirerade texten *Liber AL vel Legis Sub Figura CCXX*, även kallad *Lagens bok*. *Lagens bok* kom senare att bli den centrala heliga texten i Crowleys religion, thelema, vars centrala budskap ”Do what thou wilt shall be the whole of the law” är en uppmaning till varje människa att finna och uppfylla sitt eget unika syfte i livet. *Lagens bok* postulerar en tredelad grundteologi bestående av gudinnan Nuit, guden Hadit, och deras avkomma, guden Ra-Hoor-Khuit. I Crowleys magiska system ges föreningen mellan det manliga och kvinnliga gudomliga stor betydelse för såväl kosmologin som det magiska arbetet. 1913 skrev Crowley den gnostisk-katolska mässan, en eukaristisk ritual som till sin struktur påminner om den ryskortodoxa mässan men istället är centrerad kring det thelemiska budskapet och gudsbilderna. Crowley hade för avsikt att mässan skulle fungera som central ritual för Ordo Templi Orientis (OTO), det initiatöriska ordenssällskap han ledde. Än idag firar OTO-medlemmar över hela världen gnostiska mässan på regelbunden basis, och ritualen, som ofta är öppen för allmänheten, utgör ofta nya och aspirerande medlemmars första kontakt med orden. Mässan utförs traditionellt av en präst, en prästinna, en diakon, och två så kallade barn (dessa roller uppfylls dock nästan alltid av vuxna). Mässans struktur speglar också thelemas bekönade kosmologi: i ritualen iscensätter prästen och prästinnan föreningen mellan det manliga och kvinnliga gudomliga, vilket kulminerar i en symbolisk sexakt där en lans sänks ner i en bägare. Medan barnens och diakonens roll inte är könsspecifika stipulerar kräver OTO att prästen är man och prästinnan kvinna i för allmänheten öppna mässfiranden. Mässan konstruerar alltså en binär könsstruktur, där manligt och kvinnligt sammankopplas med olika roller och egenskaper och ses som polariteter. I föreliggande paper, som bygger på omfattande fält- och textstudier i den samtida thelemiska miljön, kommer konstruktionen av kön i gnostiska mässan att diskuteras och problematiseras utifrån Judith Butlers performativitetsbegrepp. Jag kommer även ta upp den kritik som på senare år förts av medlemmar inom OTO mot ordenssällskapets regler för mässan och dess könsroller, och diskutera motståndsstrategier inom dagens OTO.

Förtrollande riter i det officiella rummet i dagens Sverige: hur designas den lyckade individen?

Anne-Christine Hornborg, Lunds universitet

Anne-christine.hornborg@teol.lu.se

Detta paper diskuterar en ny form av praktiker som erbjuds av privata företag eller enskilda entreprenörer som med fokus på självutveckling och helande introducerats i svenska samhället. Dessa verksamheter expanderade kraftigt på 2000-talet och för att förstå denna nya form av entreprenörskap ges inledningsvis en kort bakgrund till fenomenets framväxt. Därefter diskuteras hur dessa praktiker - som kan analyseras som individcentrerade riter – designas för att bearbeta ohälsa och dålig självbild och hur positiva versioner skapas. Skapare till riterna är privata utbildningsföretag med (lekman)terapeuter och coacher vilka även har siktet inställt på offentlig verksamhet. Frågor som ställs här är: Hur speglar riterna samhällets strukturer? Hur designas verksamheter så att de känns ”naturliga” att använda sig av för att helas och få nya självbilder? Vilka visioner och mål byggs in i dessa nya verksamheter för samhället/individen?

Till ”goda Seders befordran”: Disciplinering av den ”trilskande” och ”tredskande” allmogen i en nordvärmäländsk socken 1760–1820

Marja-Liisa Keinänen, Stockholms universitet

Marja-liisa.keinanan@rel.su.se

Under ovannämnda period stod religionen i hög grad för den rätta ordningen i samhället och det var varje individs medborgerliga plikt att som god kristen rätta sig efter denna ordning. Förutsättningen för att individen kom i fullt åtnjutande av sina medborgerliga rättigheter var att hen besatt grundläggande kunskaper i kristendom och fullgjorde sina rituella skyldigheter. Kristendomsundervisningen spelade således en nyckelroll i uppfostran av goda, sedliga medborgare. På grund av 1700-talets allmänna oro för ”kristendomens förfall” och ”sedernas fördärv” intensifierades folkundervisningen med särskilt fokus på sedeläran. I praktiken innebar det bland annat att prästerskapet skärpte sin kontroll över församlingsmedlemmarnas kristendomskunskaper och sedliga levnad. Inhämtning av baskunskaper i kristendom kontrollerades genom regelbundna rituella förhör. Likaledes övervakade prästerskapet noga församlingsbornas sedlighet och deras efterlevnad av olika typer av normer och föreskrifter. Min presentation kommer att belysa denna disciplineringsprocess i en liten, multietnisk socken i norra Värmland 1760–1820. Mitt huvudsakliga material är sockenstämmoprotokoll som bereder oss möjlighet att på mikroplan studera denna dynamiska process där det lokala prästerskapet sökte omvandla sina församlingsbor, som ständigt genom sin ”tredska” och ”självväld” gav upphov till olika slags oordningar, till lydiga, gudfruktiga och sedliga samhällsmedborgare.

Kulturarvifisering av ritualer og ritualisering av kulturarv

Siv Ellen Kraft, Tromsø universitet

siv.ellen.kraft@uit.no

”Heritagisation of rituals” har vært omtalt av forskere som en internasjonal tendens, knyttet til blant annet etableringen av UNESCOs ”World Heritage List of Masterpieces of Oral and intangible culture” (i 2001). Statlig regisserte forsøk på estetisering av ”primitive” rituelle tradisjoner er et eksempel; kulturelle og religiøse revitaliseringsprosesser blant urfolk tilbyr andre, inspirert også av en globaliserende urfolksdiskurs knyttet til religion, spiritualitet, opprinnelse og landskap.

Innlegget vil ta opp noen teoretiske spenninger knyttet til forholdet mellom kulturarv, ritualer og religion, med utgangspunkt i det man kan kalle sjamanfeltet og sjamanritualer i norsk Sapmi. Jeg argumenterer for at fortidens *noaide*—i dag allment kjent som ”sjaman”—har fått status som selve kjernen i ”samisk religion”, og samtidig en markør for samisk- og urfolksidentitet. Det er ritualen som definerer sjamanen, før og nå, og som kulturarvifiseres – i kunst og teateroppsetninger, på film og gjennom musikk, på festivaler og turismesammenhenger, og i samiske (ny)sjamanistiske miljøer. I kontrast til etablerte perspektiver på kulturarvifisering av ritualer som uttrykk for sekularisering, eller tap av autentisitet, vil jeg være opptatt av fellesnevner og vokabular innenfor rammene av ”hybride” og mer eller mindre ”religiøse” ritualer, og knyttet til kollektiv identitet på to nivåer: lokalt/samisk og globalt/urfolk.

Kulturell kompatibilitets betydelse för ett lyckat utfall av trolldoms- och besatthetsavvärjande ritualer i det nutida Stockholm
Michael Marlow, Åbo Akademi
michael@marlow.se

Under mitt fältarbete om avvärjande ritualer mot trolldoms- och besatthetsfenomen har jag identifierat huvudsakligen tre kritiska faktorer för att ritualernas utfall skall upplevas som instrumentellt framgångsrika av samtliga ritdeltagare.

Ritualers effekt kan misslyckas genom (1) *otillräcklig kulturell kunskap* hos ritdeltagarna. Om ritdeltagarna är främmande för den världsbild som ritualen bygger på, i mitt fält till exempel västafrikansk maraboutism eller Crowley-inspirerad ritualmagi, har jag sett en diskrepans mellan hur ritutövaren och de övriga ritdeltagarna upplever dess effekt.

Ett annat återkommande problem är när ritdeltagarna börjar ifrågasätta ritualens effekt under dess genomförande. För ett lyckat utfall av en ritual är det därför viktigt att ritdeltagarna har en (2) *stark tilltro* till dess effekt. Det uppnås genom att ritdeltagarna medvetet undertrycker deras kritiska tänkande, liknande med hur man vid ett biobesök själv försätter sig i ett för upplevelsen optimalt tillstånd när man ser en tredimensionell film.

För ritutföraren kan intrycket av ritens effekt ytterligare förstärkas genom (3) *kroppsliga bevis* inför de andra ritdeltagarna. Till exempel genom att under en demonutdrivning den besatte själv: fysiskt visar var demonen befinner sig, känner i sin kropp hur demonen drivs ut, muntligt bekräftar att demonen är borta eller den fysiskt och visuellt lämnar kroppen genom de kroppsvätskor som den anses ha tagit sin boning i (vanligen i form av mag- och tarminnehåll).

I en senmodern miljö, där en individ kan växla mellan olika rituella praktiker från flera konkurrerande kulturella världsbilder, är det av största vikt att endast en kulturell världsbild gör sig gällande under själva perioden för ritens genomförande. Ett lyckat utfall förutsätter att det momentant finns en stark *kulturell kompatibilitet* mellan ritualens och deltagarnas världsbild.

Och så levde de lyckliga i 365 dagar – mötet mellan Kirke och Odysseus i Odysseéns tionde sång

Paulina Partanen Persson, Uppsala universitet
Paulina.Partanen-Persson@teol.uu.se

En dominerande tolkning inom Homerosforskningen beskriver gudinnan Kirkes möte med Odysseus och hans besättning som en förförelse av erotisk karaktär. Gudinnans sexualitet porträtteras som ett hot gentemot grekisk maskulinitet, familj och kultur i stort. Den form av hot som ”farliga kvinnor” i Odysseén utgör, reduceras ofta till att antingen delvis eller enbart, förklaras med kvinnors hotande sexualitet (vad det nu innebär).

Frågan jag vill lyfta är huruvida vi kan förstå förhandlandet av makt i mötet mellan Odysseus och Kirke i Odysseéns tionde sång, ur ett annat perspektiv genom att ifrågasätta denna förutfattade mening om grekiska kvinnors sexualitet som primärt negativt laddad. Mötet mellan de två antagonisterna har en hotfull och till och med våldsam början, men efter de initiala styrkemätningarna övergår relationen till något som är till synes positivt för båda parter. Odysseus agerar utifrån instruktioner givna av en annan gudom, Hermes, och med hjälp av ett motgift som han tillhandahållit. Som instruerat rusar Odysseus mot den odödliga gudinnan med draget svärd och är som svar erbjuden en plats i gudinnans säng. Mötet i gudinnans sängkammare nekas dock tills dess att hon svurit en ed angående Odysseus och hans besättnings framtida öde. Kan en analys av detta möte, i relation till en vanlig rituell praktik nämligen ingående av äktenskap, ge oss en mer nyanserad förståelse av detta klassiska möte och även hur maktrelationen dem emellan förhandlas och befästs?

Muslimsk talekonst på nettet. Några reflektioner över svenska muslimska webbpredikanter

Simon Stjernholm, Köpenhamns universitet

fbv575@hum.ku.dk

Muslimska webbpredikanter som använder det lokala språket är betydelsefulla aktörer i nutidens muslimska religiösa landskap, bland annat i Sverige. På senare år har en rad svenskspråkiga muslimska predikanter gjort bruk av internet för att distribuera sina budskap. Många av dessa predikanter är relativt unga och har själva växt upp i Sverige. En del har studerat vid islamiska lärosäten i olika delar av världen. Dessa predikanter är medvetna om utmaningar som europeiska muslimska ungdomar möter och kan erbjuda identifikationsmöjligheter samt perspektiv på islam med potential att vinna gehör hos en ung svensk muslimsk publik. Internet erbjuder en lättillgänglig plattform där oral kommunikation kan kombineras med visuella och populärkulturella uttryck. Vad dessa predikanter säger, hur de säger det och på vilka sätt de söker influera sin tänkta publik är relevanta frågor att ställa. Dock är muslimsk talekonst på nätet – i synnerhet på andra språk än arabiska – ett sällan belyst ämne i internationell forskning. Denna framställning kommer att introducera svensk muslimsk webbpredikan genom specifika exempel på predikanter och deras retorik. Olika typer av förekommande budskap och kommunikativa strategier kommer att illustreras. Den analytiska potentialen i att skapa en typologi som inte tar utgångspunkt i teologiska kategorier kommer att diskuteras.

Du store kineser! Anråbelse og andre 2. persons udtryk i ritualtekster.

Jørgen Podemann Sørensen, Köpenhamns universitet

podemann@hum.ku.dk

Den danske vending ”Du store kineser!” er et udtryk for forbløffelse. Oprindeligt har det faktisk heddet ”du store kinesiske gud!”, og dermed føjer vendingen sig ind i rækken af forsigtige, afsvækkede, næsten sekulære påkaldelser af guder. Både Moseloven og Luthers lille katekismus har draget omsorg for, at der ikke skal gå inflation i anråbelse af den Almægtige; derfor har vi i europæiske sprog vendinger som ”du godeste”, ”du fredsens” eller ”du milde ræv”, der er en slags camouflerede anråbelse. Påkaldelsen af en kinesisk gud er vel et tilsvarende forsøg på at indsmugle en anråbelse uden direkte at forbryde sig mod den ene, sande Gud. Som en sidste, katekismusbetinget sekularisering er nu kun kineseren tilbage.

Men også kineseren og den milde ræv fungerer fint. Den grammatiske 2. person kan noget, som er helt uafhængigt af guder, og i ritualer tales der jo også til andet end guder; det kan være andre ritualdeltagere, rituelle genstande, marker, offerdyr, sygdomme, patienter og meget mere. Derfor vil det være interessant først at søge helt generelt at bestemme den grammatiske 2. persons rolle i ritualer og derefter diskutere guder som en funktion af denne anråbelsesrolle. Det kommer til at indebære en fornyet diskussion af Hermann Useners gamle (1896) teori om øjebliksguder. I Useners samtid, og vel også for ham selv, stod denne teori som endnu en fiks teori om religionens oprindelse; men i sin kerne, uden udviklingstankens tågeslør, kan den faktisk fungere som en teori om guder som en funktion af rituel praksis.

"Performances of whiteness as secular rituals" - Presentation of PhD project application entitled "Performances of whiteness as a religious phenomenon: power, identity and racialised sound"

Elisabete Cátia Suzana, Södertörns högskola
womanista@icloud.com

In this era of mainstreamed secular discourse and assumptions that religion has little decision power in contemporary Western societies, I question whether one mark of religion could be the ritualisation of whiteness. Is the white body still a symbolic representation of divine or already transcendental per se, an anthropomorphic divine without God? I perceive whiteness as socially constructed and negotiated as a system of domination whereby white passing people gain unearned powers at the expenses and oppression of non-white passing people. The repetitive acts that create and reinforce the power of whiteness could be explained as performance like rituals and religious rituals in particular as I tentatively approach religion as a source for maintenance of power, through hierarchy, harmony, stability and resistance to difference. Some of these acts or performances of whiteness have been described as embedded in notions of purity, neatness and order. The purpose of my PhD is to do an interdisciplinary study connecting the fields of religion, critical whiteness and performance studies. I intend to explore how religious dimensions of whiteness are played out and replayed in performance, or how the performative bodies of whiteness/white bodies are marked and constituted by the performance of religious rituals. How do bodies that perform whiteness reproduce patterns ritualistically that come to constitute whiteness itself? Is whiteness a religion?

In order to do this, I will focus on performances of whiteness through sound and movement and will use three bodies of material from a Portuguese context: Fado music specifically concerts by Fado artist Mariza, fieldwork in two Catholic Churches in Lisbon, and a performance arts piece.

Blöd för djävulen: Självskada som gränsöverskridande praktik inom nutida satanism

Per Faxneld, Stockholms universitet

per.faxneld@rel.su.se

Abstract: Inom den nordiska black metal-miljön spelar självskada en framträdande roll, både på scenen och i mer privata sammanhang. Att skära sig blir ett sätt att visa hängivenhet mot Satan och att erövra subkulturellt kapital. Detta paper sätter in fenomenet i ett längre religionshistoriskt perspektiv och relaterar det till psykologisk forskning på området. Den emiska diskurs som framhåller självskada som en rituell aktivitet skärskådas också och knyts an till teorier om en pågående återförtrollning av världen där populärkultur spelar en central roll.

Mysteriet om den gennemborede penis
Mikael Rothstein, Syddansk universitet
rothstein@sdu.dk

Man har ofte hævdet, at Sarawaks nomadiske jæger-samlere, penan, ingen religion har. Det er på alle måder forkert, men sandt er det, at der formentlig er tale om nogle af de mindst ritualiserende mennesker i verden. Det er f.eks. bemærkelsesværdigt, at der ingen almene overgangs- eller indvielsesritualer forekommer i penanernes samfund. Kun døden synes at tiltrække sig en vis, skønt moderat, rituel opmærksomhed. Ritualer er altovervejende indlejret i hverdagens aktiviteter, typisk i form af divination og mindre apotropæiske foranstaltninger. I lighed med mange andre af det centrale Borneos indfødte folk har penanerne imidlertid – spredt, og i varierende grad – praktiseret en særlig form for kirurgisk penetration af det mandlige kønsorgan. Det ligner et ritual, og måske er det et ritual, men hvad det handler om, hvorfor et gennemføres og med hvilke implikationer, det er uklart. Med dette bidrag, som dels baseres på mit feltarbejde blandt penanerne, dels litteratur- og arkivstudier, vil jeg foreslå et par fortolkninger.

Embodied cognition: ritualisering som copingstrategi
Ingela Visuri, Gävle högskola, Södertörns högskola
ingela@chester.se

Under 1990-talet utmanade Antonio Damasio teorier om förkroppsligad kognition (*embodied cognition*) den förhärskande, dualistiska synen på kroppen och sinnet inom kognitionsvetenskapen. Idag utgår många kognitionsvetare ifrån att våra sinnen i allra högsta grad interagerar med våra mentala processer, snarare än att fungera som skilda enheter.

Detta paper handlar om kognitiv ritualteori och baseras på Uffe Schjödts *Perception-Emotion-Action model of coping*. Schjödts tar sin utgångspunkt i Damasio begrepp "homeostasis" (biologisk självreglering) samt Lawrence W. Barsalous simulationsteori. Barsalou menar dels att mental information processas genom tillgång till förkroppsligade minnen, men att det omvänt också är möjligt att påverka mentala processer genom förkroppsligade strategier. Sådan manipulation finns enligt Barsalou i religiös och andlig kontext där man genom kroppsliga ställningar och rörelser, såsom meditation, knäböjande och nattvard, inkarnerar det budskap eller sinnestillstånd som avses.

Avslutningsvis diskuteras temat autism och ritualisering som undersöks empiriskt i mitt avhandlingsprojekt. Enligt homeostatiska teorier regleras förkroppsligade upplevelser, såsom sensorisk stimuli och känslor, genom särskilda beteenden. Flertalet individer inom autismspektrat är sensoriskt över- eller underkänsliga, vilket balanseras genom repetitivt beteende och komplex ritualisering. Möjligtvis attraheras personer med särskilda sensoriska behov till just sådana aspekter av religiös och andlig tradition.